

GUSTAF ÖSTBERG

Konsten att hantera oenigheter

Naturliga oenigheter i politiken

När miljö och teknik kommer upp som frågor i politiken blir man ofta förbryllad av människors åsikter. Inte sällan går deras åsikter i sådana frågor stick i stäv mot människornas politiska uppfattningar i övrigt. Personer som röstar med partier med inriktning på näringslivets bästa kan mycket väl vara emot kärnkraft i en folkomröstning. Folk som aldrig använder annat än bil för sina resor kan vara emot en ny väg eller en bro.

För att förklara hur sådana avvikelser kan uppstå brukar de flesta hänvisa till partsintressen eller till egen nytta hos vederbörande. Människor antas värna om sin utkomst eller om en verksamhet som de har varit med om att utveckla. På en ort vars ekonomi hänger på en viss industri kan även miljövänner motsätta sig nedläggning av en förorenande fabrik.

Vi är vana vid att det då och då uppträder oenigheter om miljö och teknik som är svåra att hantera i den vanliga politiken. Man uppfattar motsättningarna som något oundvikligt ont som beror på människors dårskap och brist på verklighetsinse. Det är sällan man funderar på de djupare orsakerna till oenigheterna ifråga.

Det finns emellertid forskare som har ägnat sig åt att försöka förstå innebörden av de motsättningar i åsikter som blir allt

vanligare när man skall fatta beslut om miljö och teknik. Social- eller kulturantropologer har studerat oenigheter i flera välbekanta fall och har kommit fram till att det i grunden rör sig om skillnader i människors uppfattning om naturen. Kortfattat pekar man på att vi håller oss med ett antal myter om naturen som uttrycker åsikter om hur naturen behandlas av oss människor.

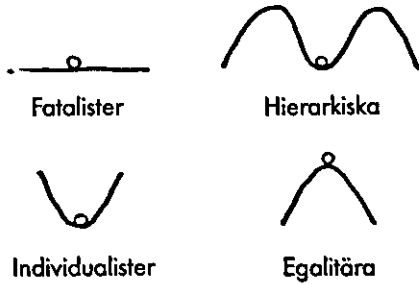
Myter om naturen är något man har känt till sedan länge. Det nya som antropologerna har tillfört på senare tid är att de har påvisat ett samband mellan människors skilda naturuppfattningar och deras olika inställning till samhällsordning och politik. Man tycker sig nämligen kunna se likheter mellan naturuppfattningarna och vanliga föreställningar om hur samhället bör vara ordnat och styrt.

Om man sålunda jämför myterna om naturen med de kända typerna av samhällsuppfattningar finner man följande samband och politiska kulturer: dels den *individualistiska* inställningen som utgår från att naturen är välvillig och förlåtande, dels den som säger att man kan hålla jämvikt bara genom samverkan med andra på en grundval av ömsesidig hänsyn och *jämlikhet*, dels den som anser att jämvikt fordrar ett *hierarkiskt* system av förhållningsregler, dels slutligen den *fatalistiska* uppfattningen enligt vilken det är något oförutsägbart över tillvaron.

Figur 1 illustrerar dessa olika samband mellan skilda naturuppfattningar och motsvarande inställningar till samhällsordningen. Naturens förmåga att klara förändringar i miljö och teknik liknas med vad som kan hända med en kula som sätts i rörelse på underlag med olika lutning.

GUSTAF ÖSTBERG är professor och ordförande i Kollegiet Människa och Miljö vid universitetet i Lund. Han har nyligen utgivit boken Att tycka sig förstå – kritiska synpunkter på teknik.

Figur 1 Samband mellan skilda naturuppfattningar och motsvarande inställningar till samhällsordningen.

Tillvaron i naturen och civilisationen är som en kula på ett underlag – olika för olika politiska kulturers medlemmar.

Ett exempel på hur motsvarande politiska kulturer yttrar sig när det gäller miljö och teknik är frågan om hur energiförsörjningen lämpligen skall klaras i framtiden. Det finns "optimister" som tycker att vi kan fortsätta som förut i förtröstan på att de individuella människornas inneboende förmåga skall räcka till, "energikonserverare" som anser att vi befinner oss vid en brytpunkt, och mellan dessa står "reglerare" som hävdar att vi kan klara oss genom planering och kontroll. Inget av dessa sätt att beskriva oenigheter om teknik räcker dock till för att förklara skillnaderna i de uppfattningar som förekommer när det gäller att ta ställning till teknik. Särskilt svårt är det att på tidigare vanliga grunder förstå att man måste räkna med olika rationaliteter för olika politiska kulturer.

Liksom för alla indelningar av människor i vissa typer gäller naturligtvis även här att en person inte behöver tillhöra endast en enda politisk kultur vid alla avgöranden och vid alla tidpunkter. Vidare kan en persons politiska inställning i ett visst fall ha inslag av fler än en politisk kultur.

När det inträffar allmänt omvälvande händelser i världen kommer också politi-

ken att förskjutas inom det antropologiska schemat. Det individualistiska eller marknadsmässiga sättet att klara energiförsörjningen rubbades för en tid av OPECs uppträdande. Utvecklingen mot tillväxt med lägre energiförbrukning har störts av fallande oljepriser. Förmågan hos myndigheter i ett hierarkiskt system att kontrollera miljö och energi visade sig vara otillräcklig i Three Mile Island och Tjernobyli.

För tekniker och ekonomer kan det verka som om sociala och kulturella föreställningar av det slag som här har påvisats skulle ha sitt största intresse för samhällsvetenskaparna men knappast för det så kallade praktiska livet. Det finns emellertid ett stort förklaringsvärde i de antropologiska idéerna om grundorsakerna till oenighet om miljö och teknik, något som kan ha mycket att ge även för politiker. En mer ingående framställning med exempel från teknik och ekonomi än vad som är möjligt att lägga fram i en artikel som denna finns i en nyligen utkommen bok i ämnet: *Divided We Stand, Redefining Politics, Technology and Social Choice* av Michiel Schwarz och Michael Thompson [1990].

Flera rationaliteter

Det rationella i politiska ställningstaganden till miljö och teknik brukar uttryckas i samband mellan mål och medel. I sin tur hänförs mål till politiska parters intressen. I många fall stämmer denna rationalitet ganska bra; de politiska besluten kan anses svara mot intressena hos politiska grupperingar. Problemet är emellertid att det börjar komma allt fler betydelsefulla fall där den tämligen enkla intresserationaliteten med dess mål-medelsamband slår fel. Det är för alla dessa viktiga fall som det är nödvändigt att gå bakom de gängse föreställningarna om politiska intressen.

Mot bakgrunden av de beskrivna föreställningarna om naturuppfattningars be-

tydelse anser antropologerna att det väsentliga för människors inställning till miljö och teknik är de politiska kulturerna och de därmed sammanhängande rationaliteterna.

Varje sådan rationalitet har sitt berättigande; den information och de fakta som varje rationalitet omfattar är i sin tur bestämd av de värden som utgör grunden för den politiska kulturen. Både rationaliteten och dess faktaunderlag är alltså präglade av den politiska kulturen.

I varje politisk kultur väljer man att ta hänsyn främst till den information och de fakta som överensstämmer med ens livssyn och världsbild. I den individualistiska kulturen stöder man sig på beprövade personliga informationskällor snarare än på de formella expertsystem som används i hierarkiska system. I den kultur som kännetecknas av samverkan mellan jämställda präglas informationen av att den kommer fram underifrån och alltså inte är styrd uppifrån.

Påpekandet om den politiskt-kulturella präglingen av fakta syftar i första hand inte på det allmänt erkända förhållandet att vi inte vet allt och därför är tvungna att fylla ut luckorna med sådant som kan innehålla värderingar. Det viktiga är att vi ger våra fakta ett politiskt värdeinnehåll med social syftning för att fakta på det sättet skall få ökad trovärdighet.

Vidare är denna politisering något annat än den politiska tolkningen av fakta i ett sent skede då fakta skall användas vid argumentation och beslutsfattande. Den politisering det gäller är enligt det föregående inneboende i fakta redan då de börjar användas för utveckling av miljö och teknik.

Samförstånd trots oenighet

Den kulturteoretiska ansatsen ger också möjlighet att förstå hur människor och grupper med en viss livssyn och världsbild kan komma till samförstånd i frågor där de visserligen är eniga inbördes men

oeniga i jämförelse med andra grupper. Erfarenheten visar att det i praktiken finns en väl fungerande rationalitet för att nå sådant samförstånd trots oenighet mellan dem som berörs av ett visst ställnings-tagande. Sådant samförstånd behöver inte innebära att företrädarna för en viss uppfattning nödvändigtvis blir eniga sinsemellan. Det rör sig istället om en process där man på ett för varje politisk kultur karakteristiskt sätt prövar olika inställningar till det problem det hela gäller. Författarna till den ovan nämnda boken framhåller att processen är nationellt betingad och ganska olika i exempelvis USA och England. Ändå finns det vissa allmänna drag enligt de antropologiska föreställningarna, utgående från följande systematisering av samförståndets typ.

Det mest rättframma samförståndet är det där alla blir överens i alla avseenden. Detta kan förekomma i den politiska kultur där man hyllar idealet att tekniken skall utvecklas genom samverkan på jämlikhetens grund. Det förutsätts då att människorna är så socialt medvetna och engagerade att de bryr sig om att verkligen ta ställning till tekniken och dess risker.

Individualisterna å andra sidan når inte samförstånd på ett så uppenbart och rättframt sätt utan utgår i varje bedömning från vad man kunde kalla marknadens villkor. När det gäller risker talar man sålunda om sådant som betalningsvillighet; man tar egentligen inte ställning till risken som sådan utan bara till möjligheten att stå ut med den.

I den hierarkiska kulturen dikteras samförståndet av överordnade principiella uppfattningar om vad som är rimligt utan att detta behöver ställas mot marknadens eller samverkande gruppers uppfattningar.

Fatalisterna slutligen passar inte in i något av dessa beteenden och processer. De tar inte ställning utan fogar sig i de uppfattningar som andra låter bli gällande.

Som illustration till antropologernas

syn på samförstånd och oenighet kan man betrakta hantering av farligt avfall. Individualisterna sätter sin tilltro till marknaden som kan erbjuda sådana möjligheter som exempelvis lönsamhet för åtgärder mot föroreningar, överföring av avfall i en verksamhet till att vara ingångsmaterial i en annan etc. Mot detta står de som hyllar samverkan på likställighetens grund. De är misstänksamma mot individualisternas företagsamhet liksom även mot de hierarkiskt inställda med deras storskalighet. Helst vill de ha fullständigt förbud mot allt som inte står i harmoni med naturen. Den hierarkiska kulturen angriper avfallsproblemet med hjälp av experter som kartlägger förekomsten av avfallsämnen och därigenom utvecklar system för centraliserad kontroll, gärna högteknologiska system.

Nyttig oenighet

Det intressanta med skillnaderna mellan olika naturuppfattningar och politiska

kulturer är att just motsättningarna har en stabiliserande verkan på det som dessa uppfattningar styr i samhället. Det är sålunda förekomsten av skilda uppfattningar och samspelet dem emellan som bestämmer stabiliteten och utvecklingen av bland annat miljö och teknik. Därmed menas att de olika politiska kulturerna påverkar varandra på ett nyttigt sätt vilket gör att besluten i samhället blir bättre. Antropologerna anser därmed att skilda naturuppfattningar och politiska kulturer inte är något nödvändigt ont utan tvärtom något gott. Genom sina skilda ställningstaganden enligt olika politiska kulturer och olika rationaliteter kan människor hjälpa varandra att få till stånd en utveckling av miljö och teknik, som är både dynamisk och stabil.

Referens

Schwarz, M & Thompson, M, [1990], *Divided We Stand. Redefining Politics, Technology and Social Choice*. Harvester Wheatsheaf, New York och London.